

Անդրանիկ ՏԱԳԷՍԵԱՆ

ՇԻՐԱԿ ՏԵՂԱՆՈՒՆՆ ԻԲՐԵԻ ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԽՈՐՀՐԴԱՆԻՇ*

Հայկական Ցեղասպանությունն մագապուրծ իլեակներ, հաստատուելով Միջին Արևելքի արաբական երկիրներուն մէջ, իրենց առօրեայ կենցաղային ամենատարրական կարիքները հոգալու կողքին, լծուեցան իրենց պապենական կեանքը վերակերտելու ճիգին: Անոնք վերակառուցեցին նոր կեանք, նոր առօրեայ, նոր ինքնութիւն, որ նման ըլլալով հանդերձ պապենական հողի նախաեղեռնեան ինքնութեան, բնականաբար, տարբեր էր անկէ:

Իրենց անցեալի կեանքը վերստին, նորովի ապրելու իրենց ճիգին մէջ, այս իլեակները, իբրեւ հրապարակային դրսեւորում իրենց անօտարելի, վերակերտուող ինքնութեան, իրենց ՆՈՐ բնակավայրերուն տուին հին, պապենական ծննդավայրին անունը՝ Նոր Միս, Նոր Ատանա, Նոր Զեյթուն, Նոր Այնթապ, Նոր Հաճըն եւն.: Նոյնն ըրին իրենց հայրենակցական թերթերուն՝ *Նոր Մայաթիա*, *Նոր Մեքաստիա*, եւն.: Իրենց զուակներուն եւս տուին կորուսեալ ծննդավայրին անունը՝ Տարօն, Մասուն...: Ոմանք իրենց կորուստի ցաւի ինքնութենական դրսեւորումը տարին ընդհանրացումներու. չտեղայնացուցին, չսահմանափակեցին անմիջական, միայն իրենց վերաբերող իրողութեամբ: Անոնք անձնական այդ կորուստի ցաւին ինքնութենական դրսեւորումը վերածեցին համայնական կորուստի ցաւի եւ իրենց զուակներուն տուին Անի, Նախիբի, Հայաստան, Արաքս անունները, թերթը կոչեցին *Արարատ*, *Մասիս*, *Հայրենիք*, շարժապատկերի սրահները անուանեցին Գերմանիկ¹, Մեւան, Արաքս, Երեւան², եւն.: Հաւաքական ինքնութեան հայրենակարօտի իբրեւ դրսեւորում, անոնք կազմակերպական մասնաճիւղեր, մարզախումբեր եւս անուանեցին պատմական Հայաստանի հին ու նոր տեղանուններով:

Տեղանուններու նոր «դրստանձնում»-ի այս երեւոյթը կարելի է դիտել իբրեւ դիմադրական ինքնութենէն դէպի ծրագրային ինքնութեան անցում կամ գէթ այս երկուքի ընդելուզում: Արդարեւ, իր *The Power of Identity*³ գիրքին մէջ, Քասթելզ ինքնութեան երեք խմբաւորում կը սահմանէ. Օրինականացնող (*legitimizing*), Դիմադրական (*resistant*) եւ Ծրագրային ինքնութիւն (*project identity*): Ըստ Քասթելզի Դիմադրական ինքնութիւնը «կը յառաջացուի այն դերակատարներուն կողմէ, որոնք արժեքը կուստանան պայմաններու կամ դիրքերու վրայ կը գտնուին, եւ որոնք խարանուած են տիրող տրամաբանութեամբ: Անոնք դիմադրութեան եւ գոյատեւումի խրամատներ կը կերտեն, սկզբունքօրէն տարբերուելու համար անոնցմէ կամ հակադրուելու անոնց, որոնք [իրենց] ընկերութեան հաստատու-

* Հոդվածն իբրեւ գեկուցում ներկայացվել է Գյումրիում 2013թ. հոկտեմբերի 4-6-ը կայացած «Պատմամշակութային ժառանգություն եւ արդիականություն» միջազգային գիտաժողովում:

¹ Այս շարժապատկերասրահը հիմնուած է 1956ին նախ իբրեւ թատերասրահ, Պուրճ Համուտի մէջ: Կարճ ժամանակ ետք, ան վերափոխուած է շարժանկարի սրահի (Դաւիթ Էվերէկլեան, Թատերայուշեր եւ Նիւթեր Լիբանանահայ Թատրոնի Պատմութեան, Պէրթոյ, Տպ. Մեւան, 1973, էջ 110-117):

² Այսպէս էին անունները Պուրճ Համուտի մէջ 1950-ականներու կէսերէն մինչեւ 1970-ականները գործող շարժապատկերի սրահներուն:

³ Manuel Castells, *The Power of Identity. The information Age: Economy, Society, and Culture, Volume II, 2nd ed.*, Wiley-Blackwell, 2010:

թիւնները կը ներթափանցեն»։ Քասթելզ Օրագրային ինքնութիւնը կը բացատրէ հետեւեալ կերպ. «Երբ ընկերութեան դերակատարներ իրենց մշակութային հումքի հիմքին վրայ կը կառուցանեն նոր ինքնութիւն մը, որ կը վերասահմանէ իրենց տեղը՝ ընկերութեան մէջ. այսպէսով անոնք կը ձգտին փոխակերպել ընդհանրական ընկերային կառոյցը: Այսպիսի պարագայ է, օրինակի համար, երբ ֆեմինիզմը դուրս կ'ելլէ կանանց ինքնութեան և կանանց իրաւունքներու դիմադրական խրամատներէն, որպէսզի մարտահրաւեր կարողայ հայրիշխանութեան...»⁴:

Տեղանունները անձնանուններու վերածելու գործընթացը դադար չունեցաւ: Ան վերափոխուած շարունակուեցաւ. սկսան օգտագործուիլ տեղանուններ, որոնք աւելի առնչուած էին Խորհրդային Հայաստանին, ինչպէս Երեւան, Թալին, իբրև հայուն հաւաստիացումը իր հայկական ինքնութեան ազգային-քաղաքական յանձնառութեան⁵:

Սակայն, Սփիւռքի առաջին տասնամեակներուն իսկ ծայր առած խորհրդայնասեր և հակախորհրդային հոսանքներու ծանր պայքարի երեւոյթը, մանաւանդ Պաղ Պատերազմի այլամերժ տարիներուն, նոր գունաւորում տուաւ տեղանուններու օգտագործումի գործընթացին և շրջափոխեց ինքնութեան դրսևորումի այս իւրօրինակ հոսանքը, մանաւանդ որ այդ անուններու օգտագործումը կամայ-ակամայ նոր ենթիմաստ զգեցաւ:

Հայրենասիրութիւնը ազգայնականութեան, հայապահպանումի այս գործօնը, ինքնութեան իւրայատուկ այս դրսևորումը, անտեղիտալի փաստ էր Սփիւռքին մէջ: Ըսինք արդէն, հայկական ինքնութիւնը անօտարելի էր Եղեռնէն մազապործ մնացորդացի սերունդին և անոր յաջորդող երկու սերունդներուն համար: Միւս կողմէն, սակայն, Արտասահմանը քաղաքականապէս հակախորհրդային էր կամ կը գտնուէր Արեւմուտքի քաղաքական իշխանութեան տակ: Հայրենասեր սփիւռքահայր, չուզելով հանդերձ համայնավար որակուիլ, չուզեց նաեւ հրաժարիլ ինքնութեան բացայայտ իւրօրինակ դրսևորում հանդիսացող խորհրդահայ տեղանունները իբրև անձնանուն գործածելու ձգտումէն:

Եւ քանի որ Խորհրդային Հայաստանի մայրաքաղաք Երեւան անունը կրնար գործածողը կամայ ակամայ, ճիշդ թէ անճիշդ՝ համայնավար որակել, հայրենասեր պէտրութեան հայր, խորհրդայնասեր ըլլալով կամ չըլլալով, չուզեց այդպիսի քաղաքական պիտակաւորում ունենալ, մանաւանդ, ինչպէս ըսինք, արեւմտեան քաղաքական ազդեցութեան գօտի հանդիսացող Արտասահմանին մէջ, չվտանգելու իր ապահովութիւնը, տնտեսական շահերը, եւն.: Ան պէտք էր «հնարէր»-գտնէր տեղանուններու օգտագործման համապատասխան, անվնաս և միաժամանակ նպատակին ծառայող լուծումներ:

Նոր, ընդհանրացող ուժ ունեցող, հինն ու նորը մէկտեղող, անկողմ հայրենասիրութիւն դրսևորող, անձնանունի գեղագիտական որակ ունեցող, բայց և իբրև տեղանուն քաջածանօթ այս յատուկ անունի որոնումի աշխատանքին մէջ, կարգ մը սփիւռքահայեր կանգնեցան Շիրակ տեղանունին առջեւ:

⁴ Քասթելզ, էջ 8:

⁵ Այս երեւոյթին ժամանակակից դրսևորումներէն են Պէյրութի մէջ տարածում գտած Արագ, Մեղրի, Սանահին, Ալագեազ, Արին, Արփա, Սեւան, Կարին, Թալին, Արգինա, Վանի, Վանիկ, Լոռի անունները: 1988ի երկրաշարժն ալ անարձագանգ չմնաց այս առումով. Պէյրութի մէջ իբրև իգական անձնանուն սկսաւ գործածուիլ Մպիտակ անունը: Իսկ Ղարաբաղեան ազատագրական պայքարի իբրև իւրօրինակ արձագանգ սկսած են ի յայտ գալ Վարանդա, Արցախ, Շուշի և նման անձնանուններ:

Դժուար է փաստել, թե Շիրակ տեղանունը Սփիւռքեան տարիներուն է, որ ձեռք բերաւ Հայաստանը խորհրդանշող յատկանիշ: Բայց կարելի է պնդել, որ Շիրակ տեղանունը ունէր իր մէջ այնքան ուժ եւ յատկութիւն, որ կարելի եղաւ զայն վերածել «Նոր Հայաստան Աշխարհը» խորհրդանշող-դրսւտորող անձնանունի:

Այլ խօսքով, իրաւ այ, Շիրակ տեղանունը Սփիւռքեան ժամանակահատուածի կէտք մը ունենալէ առաջ ունեցած էր նախատեղեւտեան կէտք: Պարզապէս, այդ անունին հանրային օգտագործումը վերջին հարիւրամեակին յատկանշական եղափոխութիւն ապրած է եւ պատեհ առիթին ձեռք բերած նոր յատկանիշ: Օրինակ, Ալիշան, իր *Շիրակ* գիրքին մէջ կը հիմնաւորէ, թէ ինչու անդրադարձած է Շիրակին. «*Ընտրեցաւ Շիրակ գաւառ Այրարատայ վասն բազմակերպ նոր եւ հին յիշատակաց իւրոց, միանգամայն եւ վասն ճոխագոյն մնացուածոց կիսականգուն շինուածոցն եւ արձանագրութեանց, զորս առաւելապէս է գտանել աստանօր ի կենսակիր, մեռեալն Անի, որ երկակի եւս կերպարանօքն յինն դարուց հետէ՝ առաջին դէմք Հայ երկրի հանդիպի նկատողացն զնոյն. որոյ՝ եւ ըստ Բարդի՝ կային առ ձեռն պատրաստ պատկերք երեւեցուցիչք*»⁶: Հուսկ, ան կ'աւելցնէ «Անի, կեդրոնանայ եւ կուրծք Շիրակայ»⁷: Նախատեղեւտեան տարիներուն արդէն Շիրակ տեղանունը ունեցեր էր այլ կիրառութիւն. Շիրակ անունով կոչուած էր 1905-1907-ին Գահիրէ, ապա 1909-ին Պոլիս հրատարակուած եւ Թեքէեան-Կիւրճեան-Արփիարեանին վերաբերող *Շիրակ Քաղաքական եւ Հասարակական Հանդէսը*: Նոյն անունով հանդէս լոյս տեսած էր նաեւ Եղեռնէն ետք՝ Պուենոս Այրէսի մէջ, 1933-36-ին եւ Պէրոյի մէջ 1956-ին: *Հայկական Սովետական Հանրագիտարանը* կ'ընդգծէ, թէ՛ «*Հնում Շ. Հռչակուած էր յատկապէս առատ ցորենով*»⁸: Իսկ Սիմոն Սիմոնեանի հեղինակած եւ ոչ միայն Լիբանանի, այլեւ շրջանի այլ երկիրներու հայ սերունդներ թրծած *Հայոց Պատմութիւն* դասագիրքերու շարքը, Շիրակը կը ներկայացնէ իբրեւ բերրիութեան, առատութեան, ընդարձակ դաշտավայր: Շատերու մտքին մէջ է վերոյիշեալ դասագիրքին հանրածանօթ տողը՝ «Եթէ դուն ունիս Շարայի որկորը, մենք չունինք Շիրակի ամբարները»⁹:

Մեթոսարանական հարցեր. Նիւթս կը վերաբերի այս եղափոխութեան պէրութեան դրսւտորումներէն երկու փաստերու լուսաբանման՝ պատմական համառօտ ենթահողով մը: Անոնցմէ՛ առաջինը Շիրակ Տպարան-Հրատարակչատուն-Գրատունն է, իսկ երկրորդը՝ Շիրակ Վաճառատունն է: Տարակոյս չունինք, որ լիբանանահայ տնտեսա-մշակութային իրականութեան մէջ եղած են ուրիշ հաստատութիւններ եւս՝ Շիրակ անուանումով: Դժբախտաբար, սակայն, անոնցմէ միայն մէկուն մասին մանր տուեալ մը կըրցանք յայտնաբերել: Ատիկա կը վերաբերի 1939-ին գործող Patisserie Shirakին¹⁰՝ ծաղարան, կամ անուշավաճառ Շիրակին, որ գոյութիւն չունի այսօր:

Նիւթիս համար օգտագործած եմ գրաւոր, բանաւոր եւ տպագիր աղբիւրներ: Կատարած եմ նաեւ հարցազրոյցներ: Ձեկոյցս սպառիչ չէ, այլ կ'արտացոլացնէ յարաբերաբար տարածուած իրականութեան մը «Շիրակ»-եան երեսակը:

⁶ Հ. Ղեւոնդ Ալիշան, «Յառաջաբան», *Շիրակ Տեղագութիւն Պատկերացոյց, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1881, էջ 1*:

⁷ Նոյն տեղում, էջ 2:

⁸ «Շիրակ», *Հայկական Սովետական Հանրագիտարան*, 2. 8, Եր., 1982, էջ 512:

⁹ Սիմոն Սոմինեան, *Հայոց Պատմութիւն*, Գ. Տարի, Տարրական, Է. տպագրութիւն, Հրո. Մեան, Պէրոյի, տպարան Մեան, 1970, էջ 12-13:

¹⁰ Վահէ Մամուլեան, *Հայ Անցեալը՝ Լուսանկարներով*, Բ. Գիրք, Եր., Վարդ-Հրատ տպարան, 2013, էջ 178:

Շիրակ Տպարան-Հրատարակչատուն-Գրատուն¹¹.

Տպարանի հիմնադիր Կարապետ Հաննէսեան ծնած է Պէյրուֆի Նոր Հաճըն հայաբնակ թաղամասը, 1925-ին՝ Հաճընէն Միս պանդիստած Յակոբ Հաննէսեան և սսեցի Մաքսիմ Աւետիսեան զոյգով զոյսցած ընտանիքին մէջ: Յակոբ շինարար էր, իսկ Մաքսիմ՝ տնային տնտեսուհի: Անոնք ունէին նաեւ աղջիկ մը՝ Անուշ: Կարապետ յաճախած է իր ծննդավայր Նոր Հաճնոյ Սահակեան Գոլէճը մինչեւ վեցերորդ դասարան, հայերէնի ուսուցիչ ունենալով Յակոբ Պուճիգանեանը: Նախակրթարանի վեցերորդ դասարանը աւարտելէ ետք, կ'անցնի գրաշարական աշխատանքի՝ Տօնիկեան Տպարանին մէջ: Մինչեւ աւարտելը, սակայն, դպրոցական տարիներուն իսկ, ան կ'երթար իր բնակած թաղամասին մէջ գտնուող և Հնչակեան Կուսակցութեան պատկանող «Արարատ Օրաթերթ»-ին տպարանը... գրաշարութիւն սորվելու համար: Նախ սնտուկներուն մէջը

գտնուող տառատեսակները ճշդելէ ետք, զիրերը շարելու կը ձեռնարկէի, կարծես գրաշար ըլլայի: Ամառները մանաւանդ, կ'աշխատէի հայկական տպարաններէն ներս, զարգացնելու համար գրաշարութեան արհեստս»¹²: Հաւանաբար 1940-ականներու կէտերուն, Կարապետ կը ձեռնարկէ ինքնուրոյն տպագրութեան աշխատանքի, հիմնելով իր «տպարանը»: Ան կը բացատրէ, որ այդ շրջանին տպարան հաստատել կը նշանակէր գրաշարութեան մեքենան ձեռք անցընել: Ինք պահ մը *Արարատ Օրաթերթի* գրաշարական մեքենայ կը գործածէ իբրև տպագրական մեքենայ եւ, հետեւաբար, իր տպարանը կը հաստատէ Նոր Հաճընի մէջ (ուր կը գտնուէին *Արարատի* խմբագրատունն ու տպարանը), Շիրակ անունով, Սահակեան Գոլէճի դիմացը: «Տպարանը երկու սենեակէ կը բաղկանար, ուր կային գրաշար մեքենայ մը և տպագրող մեքենայ մը»¹³: Կարապետ ինք կը կատարէր գրաշարութիւնը Յակոբ Մարաֆեանի հետ, իսկ տպագրիչը մասնակի ժամանակով կ'աշխատէր, մինչ Կարապետին եղբայրը՝ Յովհաննէս¹⁴, կը կատարէր սրբագրութիւնները: Միաժամանակ ետք, Արարատ և Շիրակ տպարանները կը բաժնուին, և Հաննէսեանները կ'ունենան իրենց տպարանը՝ դարձեալ Նոր Հաճնոյ մէջ:

¹¹ Բախտաւորութիւն էր, որ Հաստատութեան հիմնադիրներէն մին՝ Յովհաննէս Հաննէսեանը ողջ էր և կարելի եղաւ հարցումներ ուղղել իրեն՝ հակառակ իր յառաջացած տարիքին ու դաւաճանող յիշողութեան: Մինչ իր եղբայրը՝ Կարապետը, նոր էր մահացեր, Մ. Նահանգներու մէջ, բայց ձգեր էր տպարանի հիմնումին ու անցած պատմութեան մասին յուշերու չորս էջեր: Զանոնք սիրայօժար մեր տրամադրութեան տակ դրաւ իր եղբորորդին՝ Վիգէն Հաննէսեանը, որ այսօր ստանձնած է տպարանը: Օգտուած ենք նաեւ Գրիգոր Շահինեանի «Հանդիսութիւն. Վկայութիւն՝ Կարապետ Հաննէսեան Մարդուն Մասին» յօդուածէն՝ Ծաղիկ, 1 Յունուար 2009, էջ 85-87:

¹² Հարցազրոյց Կարապետ Հաննէսեանի հետ, Պէյրուֆ, Օգոստոս 2013:

¹³ Նույնը:

¹⁴ Յովհաննէս Հաննէսեանը նախ յաճախած է Նոր Հաճնոյ Սահակեան Գոլէճը, սպա մինչեւ ութերորդ՝ Համագայիսի Նշան Փալանճեան Ճեմարանը: Այնուհետեւ 2-3 տարի ուսուցչութիւն ըրած է Սահակեան Գոլէճին մէջ, դասաւանդելով հայերէն և հայոց պատմութիւն:

Տպարանի գործունէութեան նոր հանգրուանը կը սկսի 1952-ին¹⁵, երբ այդ ամբողջական սկիզբը Կարապետ Հաննէսեան եւ Յովսէփ Փանոսեան «միասնաբար, որպէս գործի արհեստակից ընկերներ, կը վարձեն...[Պէրոյի հայաշատ] Նաիր Պողոտայի մայր գիծին վրայ գտնուող [կալուած մը]...որպէս ՏՊԱՄՆ, բաղկացած սենեակներէ, նրբանցքներէ...: Տպարանը վարձուելէն ետք սկսած էր իր աշխատանքին իր սկզբնական մեքենայով: 1954-ին տպարանը կ'օժտուէր [տպագրական] նոր մեքենայով մը եւս, 25x35 չափով, F.L. մարքայով»¹⁶: 28 Փետրուար 1956-ին Կարապետ եւ Յովսէփ «համաձայնաբար կը բաժնուին իրարմէ: Կարապետ Հաննէսեան եւ իր եղբայրը՝ Յովհաննէսը կը գնեն Յովսէփ Փանոսեանի բաժինը»: Նոյն տարին, թիւ 8989 պետական հրամանագրով կ'օրինականանայ այս հաստատութիւնը: 1964-ին Պէրոյի քաղաքապետարանի թիւ 63-2467 հրամանագրով տպարանը կը դասուի «բարձր»: 1972-ին, տպարանին կից կը հիմնուի Շիրակ Գրատունը: 1974-ին տպարանին կալուածը կը ծախուի այլ անհատի: 1994-ին տպարանը կը փոխադրուի մօտակայ Պուրճ Համուտ հայաեռոյ շրջանը, ուր կը բանի ան տպագրական ամբողջական եւ կազմարարական մասնակի համակարգով: Այդ տարին տպարանին տնօրինութիւնը կը ստանձնէ Կարապետ Հաննէսեանի անդրանիկ զաւակը՝ Վիգէնը, որ ձեռնհասօրէն կը վարէ տպարանը, անոր ապահովելով թէ՛ հայ եւ թէ՛ ոչ հայ մեծաթիւ յաճախորդներ:

Կարապետ լաւ չի յիշեր, բայց կը պնդէ, որ «Շիրակ դրինք [տպարանին] անունը, որովհետեւ Հայաստան կը խորհրդանշէր Շիրակը: Յետոյ՝ Հայաստանի մէջ Շիրակ տպարան կար, ատկից ներշնչուեցանք»:

Տպարանը նշանաւոր է մանաւանդ իր երգարաններու շարքով, նաեւ՝ մանկական նկարագիրքերով ու բառարաններով: Եթէ բառարանային ու մանկապատանեկան հատորները չեն անուանակոչուած Շիրակ, այդուհանդերձ, տպարան-հրատարակչատան հրատարակած երգարանները ունեցած են ընդհանրական Շիրակ վերնագիրը, որոնցմով առաւել լ'նշանաւորուած է Հաստատութիւնը:

Իսկ թէ ինչու՝ եւ ինչպէս յառաջացած է Շիրակ Երգարաններու շարքը հրատարակելու գաղափարը, Կարապետ Հաննէսեան կը պատմէ. «Դպրոցէն ներս ունեցած եմ երաժշտութեան եւ հայերէն երգ սորվեցնող ուսուցիչներ, գլխաւորութեամբ Համբարձում Պերպերեանի եւ Պուճիգանեան եղբայրներուն, որոնք թէ՛ երաժշտութիւն կ'ուսուցանէին եւ միաժամանակ երգչախումբ կը կազմէին աշակերտներու օժանդակութեամբ: Մահակեան Վարժարանը՝ շատ մեծ կարեւորութիւն կու տար ձայնամարզութեան դասերուն՝ աշակերտները պատրաստելու համար դպրոցի երգչախումբին, որ տարին անգամ մը համերգով կը ներկայանար ժողովուրդին...,- ու կ'աւելցնէ,- Ես Գարեգին Պուճիգանեանի խմբավարած երգչախումբին մաս կը կազմէի: Յետոյ մաս կազմեցի նաեւ Համբարձում Պերպերեանի երգչախումբին ներքին փափաքիս գոհացում տալու համար: Ատկից ներշնչուած՝ երգարան տպեցի: Երգչախումբերու մասնակցութիւնս պատճառ եղաւ, որ լոյս ընծայեմ այլազան

¹⁵ Շիրակ Տպարանի հրատարակած առաջին գիրքերէն է Յովսէփ Ճիւռեանի (Խորհող) Երկունքի Շիթեր Քերթուածներ (1941-1952) հատորը, որուն տպագրութիւնը կ'աւարտի 20 Նոյեմբեր 1952ին:

¹⁶ Յովհաննէս Հաննէսեանի մեքենագիր՝ «Տպարան Շիրակ Պատմականը» չորստէջանի նիւթ: Այնուհետեւ եւս տպարանը ձեռք կը բերէ նոր մեքենաներ՝ 1960-ին՝ Հաճտէլպերկ՝ 23x35 չափով, նոյն տարին՝ Մաքսիմա կտրիչ մեքենան եւ կտրիչ մեքենայ մը, 1962ին՝ Նեպիոլո 50x70 տպագրական մեքենան, 1963-ին՝ տողաշար մեքենան:

¹⁷ Մահակեան Լիսէն յետ-Եղեռնեան լիբանահայութեան հնագոյն վարժարաննէ, հիմնուած 1923ին:

երգարաններ նոթայով կամ առանց նոթայի, որոնք պահանջուեցան երգասերներու կողմէ Միհրաբի տարածքին: Որպէսզի գոհացուցած ըլլամ հայերէն երգը սորվիլու գողներու փափաքը»¹⁸...

Պէտք է մատնանշել, թէ լիբանանահայ համայնքի կազմաւորման առաջին իսկ տասնամեակէն առանձնացող դրսեւորում կ'ունենայ հայ երգը. կը կազմուին երգչախումբեր¹⁹, համայնքին մէջ յառաջացնելով երգի ու երաժշտութեան հանդէպ յատուկ մշակութային և հետաքրքրութիւն: Հաւանաբար այս «շուկային» յառաջացումն էր նաեւ որ մղում տուաւ Կարապետ Հաննէսեանի մտածումին գործադրութեան դրուելուն:

Եւ այսպէս, 1953-ին լոյսին կու գայ *Շիրակ Երգարանի* առաջին հատորը, թիւ 1ը, նուիրուած Արամ Խաչատուրեանին: Հատորը հարուստ էր «նոր կենցաղի երգերով, որոնք գրեթէ կը ձայնասփռուէին հայրենի բատիոկայանէն կամ արտասահմանի մէջ ձայնասփռուէրու միջոցաւ կը ձայնասփռուէին տուներէ ներս»: Հատորին առաջին երգը «Գարուն Երեւան»ն էր: Հաննէսեան եղբայրները այնուհետեւ ամէնամեայ ճշդապահութեամբ հրատարակեցին երգարան մը: Այդ երգարանները նուիրուած էին Յովհաննէս Պատալեանին, Մարթէն Եորկանցին, Ատիս Հարմանտեանին, Լեւոն Գաթրճեանին, Արմինէ Մարտիրոսեանին, Բոպերթ Ամիրխանեանին, Մեղրակ Օվիկեանին, Արամ Խաչատուրեանին, Հայաստանի Պարի Պետական Անսամպլին, Հայաստանի Երգի Պարի Անսամպլին, Լուսինէ Զաքարեանին, Գոհար երգչախումբին, ...: Անոնցմէ ոմանք ունեցան վերամշակուած վերահրատարակութիւններ: Այդ երգարաններուն թիւը հասաւ 31-ի, աւելի քան 31,000 ընդհանուր տպաքանակով: Աւելի ետք, անոնք լոյս ընծայեցին նաեւ *Շիրակ Մանկապատանեկան Երգարաններ*՝ «օժանդակելու համար նոր սերունդի իգական և արական անդամներուն»²⁰: Հրատարակուեցաւ նաեւ 766 էջանի *Շիրակ Ընդարձակ Երգարանը*, 1990-ին²¹, հրատարակուեցաւ Շիրակ Ճամբորդական Երգարանը²², և երգարանաշարքի յիսնամեակին առթիւ՝ 875-էջանի *Շիրակ Երգարան 50-Ամեակը*²³:

Յաջողութիւնը շատ մեծ էր. ահա թէ ինչու եղբայրները կը նախաձեռնեն մեծածաւալ ձայնագրեալ երգարաններու հրատարակութեան՝ 1960-ին, 1963-ին, 1967-ին, 1970-ին, 1973-ին և 1979-ին լոյսին բերելով *Ձայնագրեալ Շիրակ Երգարաններու* վեց հատոր²⁴: Սակայն, երբ դժուար էր դեռնու անտիպ երգեր ընդգրկել նոր հատորներուն մէջ, Կարապետ Հաննէսեան կը հրաւիրուի Հայաստան, ուր «*զեկոյց տուի գործունէութեանս վերաբերեալ և նորագոյն երգերով վերադարձայ հայրենիքէն*»²⁵:

¹⁸ Հարցազրոյց Կարապետ Հաննէսեանի հետ, Պէրոյթ, Օգոստոս 2013:

¹⁹ Աւելի մանրամասն տե՛ս՝ *Roubina Artinian*, "Armenian Choirs in Lebanon, 1930-1980. A Bridge Between the Past and the Present"՝ *Armenians of Lebanon: From Past Princesses and Refugees to Present-Day Community*, Beirut, 2009, էջ 133-152:

²⁰ 1990-ին լոյս տեսաւ Շիրակ Ընդարձակ Երգարանը, 766 էջով, իսկ 1992-ին՝ Շիրակ Դպրոցական Երգարանի հինգերորդ տպագրութիւնը:

²¹ Շիրակ Ընդարձակ Երգարան, կազմ. Եւ իւր. Կարապետ Հաննէսեան, Պէրոյթ, Տպարան Շիրակ, 1990:

²² Շիրակ Ճամբորդական Երգարան, կազմ. և իւր. Կարապետ Հաննէսեան, Պէրոյթ, Տպարան Շիրակ, 2010:

²³ Շիրակ Երգարան 50 Ամեակ, կազմ. և իւր. Կարապետ Հաննէսեան, Պէրոյթ, Տպարան Շիրակ, 2010:

²⁴ Անոնցմէ ոմանք ունեցած են վերահրատարակութիւններ:

²⁵ Հարցազրոյց Կարապետ Հաննէսեանի հետ, Պէրոյթ, Օգոստոս 2013:

Շիրակ Հաստատութիւն. Վերոյիշեալ երեւոյթին այլ դրսեւորումն է Պէրուի արուարձան Պուրճ Համուտի մէջ տասնամեակներէ ի վեր գործող հագուստեղէնի ՇԻՐԱԿ Վաճառատունը²⁶: Հաստատութիւնը հիմնուած է 1928-ին Հալէպի մէջ, սասունցի ծնողքէ ծնած Խաչատուր Գալուստեանի կողմէ²⁷: Խաչատուր հաւանաբար 1950-ականներուն սկիզբը կը հաստատուի Պէրուի, կ'անդամագրուի Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութիւն կուսակցութեան եւ իր հագուստեղէնի վաճառատունը²⁸ կը հաստատէ Պուրճ Համուտի մէջ, 1962-63-ին²⁹: Խաչատուր Գալուստեանի³⁰ վաճառատունը կը գտնուի Պուրճ Համուտի ամենաբանուկ եւ վաճառաշահ շուկա-

յին՝ Արաքս փողոցին վրայ: Հաստատութիւնը սկիզբէն եւեթ մնացած է նոյն տեղը, պարզապէս սկզբնական միայնակ վաճառատունը յետագայ տարիներուն ընդգրկած է ամբողջ շէնքը: Սկզբնական տարիներուն, հաստատութիւնը ունեցած է նաեւ կարի արտադրամաս, արդուզարդի բաժին (ջպար, եւն.), այրերու, կանանց եւ փոքրերու հագուստեղէնի վաճառք, սակայն յետագային ան վերածուած է միայն կանանց հագուստեղէնի վաճառատունի:

Մեկնելով վերերը նշուած տուեալներէն եւ փաստերէն, կարելի է հետեցնել, թէ.

Ա) Հայ ինքնութեան դրսեւորումը ունի թե՛ ակնյայտ եւ թե՛ քողարկեալ կողմեր:

²⁶ Այս մասին նիւթերը քաղած ենք հիմնադիրին դստեր՝ Նորա Գալուստեանի հետ 12 Սեպտեմբեր 2013-ին, Պէրուի մէջ մեր ունեցած հարցազրոյցէն: Հիմնադիրը՝ Խաչատուր Գալուստեան, մահացած է 1990-ին:

²⁷ Ընտանիքը ունէր հինգ զաւակ՝ Թադէոս, Յակոբ, Յովհաննէս, Անդրանիկ եւ Խաչատուր:

²⁸ Խաչատուրի հայրը կանուխ կը մահանայ: Մեր գրուցակիցը չկրցար հաստատել, թէ ընտանիքին մէջ դերձակութեամբ, կտորեղէնի կամ հագուստեղէնի գործով զբաղող անձ կար:

²⁹ Հակառակ որ իրեն հետ կ'աշխատէին իր երկու եղբայները՝ վաճառատունը իր սեփականութիւնն էր:

³⁰ Խաչատուր ընտանեւորուած է եւ ունեցած հինգ զաւակ՝ Ազնիւ, Մարայ, Նորա, Շողիկ եւ Խաժակ:

- Բ) Ինքնութեան սնուցանող գործօն է հայրենասիրութիւնը: Իսկ առողջ հայրենասիրութիւնը միութենական, կուսակցական, հատուածական սահմանափակումները կը շրջանցէ և ինքզինք կը դրսեւորէ ճարտարօրէն:
- Գ) Առողջ հայրենասիրութեան դրսեւորման համար անհրաժեշտ են համապատասխան էոյթներ և անոնց տարբերակները և այդ էոյթներուն առկայութիւնը՝ որոնող անհատին հոգեմտաւոր տեսապատկերին վրայ:
- Դ) Այս պարագային համապատասխան էոյթներ էին Երեւան տեղանունը փոխարինող այլ տեղանուններ, որոնցմէ տուեալ հանգրուանին որդեգրուած է նաև Շիրակը:
- Ե) Այդ էոյթներէն նախընտրուած է Շիրակը, որովհետև ան ունեցած է զանազան խորհրդանշանակիր յատկութիւններ. ա) հնչիւնական առաւելութիւններ (սիրունութիւն, քաղցրահունչութիւն, սահուն արտաբերում, անդժուար տառադարձում), բ) իմաստային առաւելութիւններ (պատմականօրէն յատկանշական Շարայի որկոր ու Շիրակի ամբար, առատութեան, բերքի և բարիքի, կեանքի վերագարթօնքի, շարունակականութեան և տեսականութեան), գ) պատմական առաւելութիւններ և խորհրդանիշեր (Խորհրդային Հայաստանի մէջ, բայց նաև արեւմտահայ նկարագիրով ու դիմագիծով, հետեւաբար նաև Մփիւքին աւելի հարագատ ու սրտամօտ), դ) քաղաքական առաւելութիւններ (նոր ժամանակներու վերածնած Հայաստան, ի հակադրութիւն Ցեղասպանուած Արեւմտահայաստանի՝ ոչ-շեշտակիօրէն համայնավար գունաւորումով Հայաստան), ե) առկայութիւնը իր իսկ անուան գործածութեան հանրածանօթ նախընթացի (Ալիշանի և Չօպանեանի աւանդը):

Չուսկ, իբրև խորհրդածութիւն, պէտք է նշել, որ ծրագրային ինքնութիւնը իբրև Դիմադրական Ինքնութեան հետեւանք որդեգրած անհատին ինքնութեան բաղադրատարրերու որոնումի և դրսեւորումի համար, մնայուն անհրաժեշտութիւն են իմաստի, ձեւի, բովանդակութեան և հանրաճանաչութեան յատկանիշերով հարուստ՝ առինքնող, հրապուրիչ, մրցունակ, չարատաւորուած-չխաթարուած, հզօր և ուժեղ, իբրև շեշտակիօրէն դրական դրսեւորուող և դրական ընկալուող ազգային և մարդկային էոյթներ, զորս ըստ պահի պատշաճութեան որդեգրէ այս կամ այն անհատը կամ հաւաքականութիւնը, երբ ան կը ջանայ իր ինքնութեան հին ու նոր տարերքը նորոգել, վերադասաւորել, վերակերտել:

ТОПОНИМ “ШИРАК” КАК СИМВОЛ АРМЕНИИ И АРМЯН

____ *Резюме* _____

____ *А. Дакесян* _____

Спасшиеся от Геноцида беженцы-армяне после того, как обосновавшись в арабских странах Ближнего Востока, стали налаживать новые бытовые условия, постепенно восстанавливать традиционный образ жизни. Естественно, условия и реалии были другие, и реконструкция традиционного быта претерпела изменения.

Стремясь возродить свою былую жизнь, беженцы своим новым поселениям давали названия своей исторической родины: Нор (новый) Сис, Нор Ада-на, Нор Зейтун, Нор Айнтап, Нор Ачн. Тоже самое происходило с названиями земляческих газет: Нор Малатия, Нор Себастья и т.д. Топонимами утраченной родины они давали имена своим детям: Тарон, Сасун... Однако в первые десятилетия формирования Диаспоры появились течения, симпатизирующие советско-

му строю и ненавидящие его, что и придавало новые окраски процессу использования топонимов.

Так как название столицы Советской Армении больше всех ассоциировалось с советской символикой, армяне Бейрута в силу политических и экономических соображений отказались от его использования. Новым, более обобщенным названием, совмещающим старое с новым, становится топоним Ширак. Трудно настаивать на том, что топоним Ширак начал символизировать Армению в Диаспоре именно в этот период. Но именно этот топоним преобрел те качества, которые способствовали восприятию его как такового. Необходимо прояснить, что топоним Ширак использовался также до Геноцида армян, но на протяжении последнего столетия приобрел новое, значительное переосмысление.

Статья относится к двум фактам, способствующим переосмыслению топонима Ширак в последнее столетие в жизни диаспоры Бейрута.

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

*Տազևեայան Անդրանիկ Մանուկի - դոկտ., Բեյրութի Հայկազյան համալսարանի Հայկական սփյուռքի ուսումնասիրության կենտրոնի տնօրեն,
Email: ANDRANIG.DAGESIAN@haigazian.edu.lb.*